

Plukovník gšt. Ing. František Kozák

Půl století od vzniku chemického vojska

Dne 27. září 1949 bylo na základě dekretu prezidenta republiky vytvořeno chemické vojsko a stalo se tak nedílnou součástí armádního organismu. Od vydání dekretu, kterým bylo nařízeno vytvořit tento druh vojska, letos v září uplynulo již padesát let. Je to významné jubileum speciálního druhu vojska, jehož hlavním úkolem je vytvořit jednotkám, útvarům a zařízením armády podmínky pro plnění úkolů za složité situace radioaktivního, chemického a biologického zamoření, za použití zbraní hromadného ničení. Pod pojmem zbraně

hromadného ničení obvykle rozumíme jaderné, chemické a biologické zbraně, které jsou schopny na velkých plochách způsobit hromadné ztráty živé síly, bojové a dopravní techniky a materiálu všeho druhu.

Jaderné zbraně

Od uskutečnění prvního pokusného jaderného výbuchu Spojenými státy americkými na svém území dne 16. července 1945, poznamenaly jaderné zbraně zásadním způsobem druhou polovinu 20. století. Dominovaly v období studené války a ovlivňovaly myšlení a jednání předních politických a vojenských činitelů. Přes snahu o redukci je současný jaderný potenciál stále děsivý, neboť ohrožuje samu existenci lidstva. Jaderné arzenály, které měly prioritu ve vyzbrojování nejvyspělejších států, byly systematicky budovány a zdokonalovány po dlouhá desetiletí.

Podle způsobu použití mohou prostředky jaderného napadení způsobit rozsáhlé radioaktivní zamoření značného prostorového rozsahu a dlouhé doby trvání a jsou dobře známé prognózy situace, která by vznikla po hromadném použití jaderných zbraní. Na základě těchto prognóz byly publikovány vědecké předpovědi shodující se v tom, že hromadné nasazení jaderných zbraní by způsobilo pravděpodobně poslední osudovou ekologickou katastrofu lidstva.

Přes snahu o jaderné odzbrojení, umocněnou mezinárodními smlouvami a dohodami, bude tento úkol dlouhodobým, obtížným a složitým procesem. Již proto, že v současné době kromě pozitivních jevů a tendencí vznikají další nová rizika a nebezpečí. Především stále existuje obrovský potenciál jaderných zbraní, s kterým se bude lidstvo vyrovnávat dlouhou dobu.

Rozpadem bipolárního světa se podstatně snížila pravděpodobnost globální jaderné války, trvá však **nebezpečí lokálního jaderného konfliktu**. Podle některých názorů, je toto nebezpečí vyšší než v minulosti, a to právě v souvislosti s reálným šířením jaderných zbraní a s tím spojené dostatečné zajištění pod státní kontrolou proti neoprávněnému použití. Situace se zkomplikovala po rozpadu Sovětského svazu, neboť vznikly nové státy, které jaderné zbraně na svém území zdědily (Rusko, Ukrajina,

Kazachstán, Bělorusko). Složitá se ukázala také jednání o předání všech sovětských jaderných zbraní Ruské federaci, a to především v případě Ukrajiny.

Jaderné zbraně tedy existují a představují nejničivější prostředky hromadného ničení.

Chemické zbraně

Dalším druhem zbraní hromadného ničení jsou chemické zbraně. Jsou definované jako bojový prostředek, jehož ničivé účinky jsou založeny na toxickém působení otravných látek na lidský organismus.

Chemické zbraně v moderním slova smyslu byly poprvé použity v období první světové války. V roce 1915 německá armáda použila na anglo-francouzské frontě chlór vypouštěný z ocelových lahví a krátce nato napadla britské jednotky látkou způsobující puchýře. Podle belgického města Ypres byla nazvána yperit. Na její účinky během několika dnů zemřelo na 20 tisíc anglických vojáků. Poté se otravné látky objevily na všech frontách. V této souvislosti je třeba se zmínit, že yperit byl nasazen rovněž v italsko-habešské válce, která se odehrála v 30. letech.

Trpké zkušenosti z počátků opravdové chemické války vedly k poznání, že bude nutné vytvořit v armádách novou odbornost, která se bude zabývat otázkami ochrany proti nové zbraní. Velení československé armády, které se začalo formovat současně se vznikem samostatného Československa v roce 1918, si bylo této skutečnosti vědomo. Už v roce 1919 bylo u 1. strojní setniny v Praze na Petříně vytvořeno plynové oddělení. Vývoj pokračoval a těsně před začátkem druhé světové války měla Československá armáda několik **asanačních jednotek**, jak se chemické jednotky tehdy nazývaly. Rozvoj budoucího chemického vojska byl přerušen Mnichovem a následnou okupací.

Do druhé světové války armády všech států vstupovaly s obavami, že jejich protivník může kdykoliv použít chemické zbraně a pochopitelně byly samy připraveny k jejich aktivnímu použití. Ve strategii obou válčících stran hrály chemické zbraně nezanedbatelnou úlohu. Proto protichemické přípravě a zabezpečení chemickým materiálem, včetně chemické munice, věnovaly mimořádnou pozornost. Připomeňme, že u první československé samostatné obrněné brigády ve Velké Británii i u prvního československého samostatného sboru v Sovětském svazu byly zřízeny chemické jednotky, které v podstatě plnily již stejné úkoly, jako plní vojenští chemici dnes. Jen shodou okolností a šťastných náhod se situace vyvíjela tak, že nakonec k masovému nasazení otravných látek nedošlo.

Po skončení druhé světové války došel vývoj tak daleko, že k zabezpečení účinné ochrany bylo nezbytně nutné připravit odborníky vybavené speciální technikou a organizovat je do zvláštních jednotek. Události dále urychlil vynález jaderných zbraní.

Čtyřicet let tříbení názorů na vedení chemické války, nová hrozba jaderné války a vůbec vytvoření kategorie zbraní hromadného ničení vedly v armádě poválečného samostatného Československa k závěru, že bude třeba vytvořit samostatné chemické vojsko. Vojsko, které bude plnit nejsložitější opatření chemického zabezpečení s využitím speciální techniky.

Padesát let od vydání dekretu prezidenta republiky, kterým bylo nařízeno vytvořit chemické vojsko, je dlouhá doba. Za tuto dobu prošlo různými etapami svého vývoje a stalo se nedílnou součástí armády. Působili v něm vynikající náčelníci, velitelé, vědečtí pracovníci a pedagogové, kteří se zasloužili o jeho rozvoj, materiální a technické vybavení a přípravu odborníků. Za dobu svého vývoje docházelo k různým organizačním změnám, podle potřeby se vytvářely jednotky a útvary, schopné zabezpečit stanovené úkoly. Postupně bylo vojsko vyzbrojováno špičkovými prostředky individuální ochrany, radiačního a chemického průzkumu a dekontaminace. Na vysoké úrovni byla příprava vysokoškolsky vzdělaných odborníků ve vysokých vojenských školách v Brně a ve Vyškově. Bylo vydáno mnoho normativních aktů, předpisů, metodik a pomůcek. Bylo samostatným druhem vojska s celoarmádní působností a s širokými kompetencemi jeho náčelníků.

Do podvědomí našich občanů vstoupilo chemické vojsko **účastí československého protichemického praporu ve válce v Perském zálivu v letech 1990-1991**. Ten byl první jednotkou v novodobé historii naší armády, která se zapojila do vojenských operací mimo území naší republiky. Byla dobře odborně připravená k plnění svých úkolů, o čemž svědčí hlavně skutečnost, že v průběhu operace zjistila v ovzduší přítomnost prahových, životu nebezpečných koncentrací otravných látek yperitu a sarinu. I když úmyslné a cílevědomé použití chemických zbraní nebylo při konfliktu v Perském zálivu prokázáno, je nutno konstatovat, že českoslovenští chemici svým vystoupením prezentovali u naší i mezinárodní veřejnosti nejen chemické vojsko, ale i celou armádu.

Významným počinem se stala pokračující aktivita chemických specialistů naší armády v návaznosti na ukončení naší mise v Perském zálivu. **Vybraní specialisté se významně podíleli na fyzické likvidaci chemických zbraní v Iráku**. Plnili a nadále plní úkoly v rámci mezinárodních expertních týmů, zabývajících se realizací Úmluvy o zákazu chemických zbraní a dodržováním příslušných rezolucí OSN.

Se zájmem se setkala iniciativa našich chemiků při **organizování odborných kurzů** pro velitele a funkcionáře chemického vojska států NATO a Partnerství pro mír. Tyto kurzy, organizované v našich vojenských školách již od roku 1995, byly prvními odbornými kurzy, které naše armáda organizovala s výukou **vedenou v anglickém jazyce**. I to svědčí o profesionalitě a jazykové připravenosti specialistů chemického vojska.

Padesáté výročí založení chemického vojska zcela náhodou spadá do stejného roku jako přijetí České republiky do NATO. Je tedy nesporné, že úspěšné vystoupení naší protichemické jednotky ve válce v Perském zálivu, jakož i navazující aktivity a výsledky našich chemiků se významně zapsali do podvědomí nejen vojenských činitelů, ale i politických představitelů NATO.

Není tedy žádným překvapením, ale logickým vyústěním skutečnost, že mezi prvními jednotkami Armády České republiky, které vstoupily s naší republikou do NATO, je **rota chemické ochrany začleněná do sil okamžité reakce**. Je to jednotka plně profesionální, vybavená technikou a materiálem, který je kompatibilní s jednotkami NATO. Je určena k monitorování radiační a chemické situace, k odběru zamořených vzorků a jejich analýze a k dekontaminaci osob, bojové techniky, dopravních prostředků a materiálu.

Obdobné úkoly plní i **roty chemické ochrany** u brigády rychlého nasazení a ostatních svazků pozemního vojska a malé jednotky u útvarů vzdušných sil.

Reprezentantem současného chemického vojska je **Výcviková a mobilizační základna chemického vojska** v Liberci. Navázala na více jak dvacetiletou tradici brigády chemické ochrany založené v roce 1977 a další útvary chemického vojska, které jsou v Liberci dislokovány nepřetržitě už od roku 1952, kdy zde byl umístěn první chemický útvar – 105. Ohňometný prapor. Výcviková a mobilizační základna je přímou pokračovatelkou všeho dobrého, co v minulosti vykonalo chemické vojsko. Příslušníci chemického vojska vstoupili do vědomí nejen vojenských kruhů, ale široké občanské veřejnosti. Pomáhali odstraňovat škody po povodních v těch nejhorších místech, kde byli potřeba odborníci na chemické havárie, k jakým došlo v Ostravě, Olomouci, Přerově či Ústí nad Orlicí.

Zvláštní postavení v rámci chemického vojska a celé Armády České republiky zaujímá **Středisko monitorování radiační a chemické situace**. Jeho zvláštnost spočívá v tom, že je jediným útvarem, který se ve prospěch generálního štábu připravuje shromažďovat informace o použití zbraní hromadného ničení. V souladu s obecnými trendy na použití armády se nyní činnost střediska stále více zaměřuje na plnění mírových úkolů. Útvar se zařadil do celostátního systému ochrany obyvatelstva proti účinkům ionizujícího záření, ochrany životního prostředí a tím spojené systematické přípravy k efektivnímu řešení nenadálých krizových situací, které mohou nastat v míru. Intenzivně spolupracuje s Hlavním úřadem Civilní ochrany, Povětrnostním ústředím, Státním úřadem pro jadernou bezpečnost, Státním ústavem radiační ochrany a Českým hydrometeorologickým ústavem. Na základě těchto vazeb se procvičují situace vzniklé po rozsáhlých radiačních haváriích a únicích toxických látek. Předmětem přípravy se stala rovněž spolupráce s havarijními komisemi řídícími odstraňování následků těchto havárií a ochranu obyvatelstva. Každý rok v součinnosti se základnou vrtulníkového letectva, Státním ústavem radiační ochrany, specializovanými firmami PICODAS, AURA a dalšími, organizuje středisko celoarmádní výcvik ve vzdušném radiačním průzkumu. V rámci mezinárodní výstavy obranného průmyslu IDET 99 byl k problematice vzdušného radiačního průzkumu a nízkým úrovním radiace uspořádán seminář s mezinárodní účastí, na jehož přípravě a provedení se středisko podstatnou měrou podílelo.

Středisko monitorování radiační a chemické situace není v armádním organismu výjimečné jen svojí pracovní náplní. Drží primát v přechodu k profesionalizaci, která začala být aktuální po roce 1990. Po rozdělení Československa a vzniku Armády České republiky se středisko stalo prvním plně profesionalizovaným útvarem v nové armádě. S posledním vojákem v základní službě se rozloučilo na konci září 1994.

V menším měřítku plní úkoly monitorování radiační a chemické situace také **monitorovací střediska pozemního vojska a vzdušných sil**.

Na prahu 21. století

Počátkem devadesátých let se místo a úloha chemického vojska změnila. Docházelo k častým organizačním změnám, měnily se organizační struktury spojené se snižováním počtů osob i techniky. Došlo k začlenění vojska do organizační struktury pozemního

vojska, postupně se snižovaly kompetence a pravomoci hlavních funkcionářů a omezila se výzkumná a vývojová základna. Zásobování materiálem a doplňování technikou bylo stále složitější především zásluhou nového systému logistického zabezpečení. To vše mělo negativní dopady na celkový stav organizace ochrany proti zbraním hromadného ničení a chemického zabezpečení.

Přes počáteční euforii spojenou s názory opírající se o likvidaci zbraní hromadného ničení ve světě, jejich nepoužití předpokládaným protivníkem, opodstatněnost chemického vojska nadále trvá. I když existuje celá řada mezinárodních smluv (poslední je Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení), je všeobecně známo, že tyto úmluvy nezlikvidují malé, místní výrobce chemických zbraní a že zásoby zbraní hromadného ničení stále existují. Kromě toho budoucí bojiště a válčiště jsou pokryta jadernými zařízeními, závody s chemickou výrobou, průmyslem využívajícím vyspělou technologii a množství nebezpečných látek. Ostatně pozornost vojenských činitelů NATO v oblasti ochrany proti zbraním hromadného ničení (*Nuclear, Biological and Chemical weapons – NBC*) při rozpracování jednotlivých cílů výstavby sil to jen potvrzuje.

Při vstupu do 21. století proto zaměříme úsilí především na opatření v ochraně vojsk proti zbraním hromadného ničení a chemického zabezpečení.

Nelze přehlížet skutečnost, že v současné době je asi 25 států schopno vyvíjet a používat zbraně hromadného ničení a rakety pro jejich dopravu na cíl. Při tom je řada zemí, které jsou schopny vývoj, a výrobu jaderných, chemických i biologických zbraní velmi účinně utajit.

Zvláště alarmující je skutečnost, že získání zbraní hromadného ničení může postavit jejich vlastníka do zcela nové situace, kdy lze ovlivňovat politiku z pozice síly. Tato možnost je natolik nebezpečná a situaci do té míry destabilizující, že ji nelze v žádném případě podceňovat.

Ačkoli Česká republika nevyrábí, nevlastní ani neskladuje jaderné, chemické ani biologické zbraně, vzhledem k uvedeným skutečnostem stanovují základní normativy České republiky, že velitelé, štáby a jednotky Armády České republiky musí být připraveny k ochraně před ničivými účinky zbraní hromadného ničení a k vedení bojové činnosti v podmínkách radioaktivního, chemického a biologického zamoření.

Chemické vojsko musí být nadále připraveno k plnění nejsložitějších odborných úkolů ve prospěch vojsk a v neposlední řadě se podílet na plnění opatření praktické verifikace existujících smluv, které jsou reálným základem pro odstranění světových zásob zbraní hromadného ničení. Bude mít za úkol podílet se na výcviku inspektorů a dalších pracovníků pro verifikaci, kteří budou uvádět úmluvy v život.

* * *

Při příležitosti 50. výročí vzniku chemického vojska chci proto poděkovat všem velitelům a náčelníkům, kteří se osobně podílejí na přípravě svých podřízených v ochraně proti zbraním hromadného ničení a cítí odpovědnost za jejich vycvičenost. Chci poděkovat všem vojákům chemické odbornosti, kteří ve složitých podmínkách plní odborné úkoly u svých jednotek a útvarů v posádkách nebo v mírových misích v zahraničí.